

Participeren jongeren anders?

Een contextspecifiek antwoord op basis van het Belgische Oosterweelreferendum

Peter Thijssen

ABSTRACT: Political Participation of Youngsters and the Neighborhood Context. Analyzing Exit-poll Data Regarding the Belgian Oosterweel-referendum

According to the advocates of the New Politics thesis youngsters are generally less interested in general elections, but are rather attracted by citizen-initiated referendums that are inspired by ecological, elite-challenging and pro-social motives. However, other scholars contend that the age-related differences that characterize participation in general elections are more or less universal because what really matters is how much is at stake. Yet, maybe a middle ground can be found between both perspectives if one explicitly takes into account the conditional nature of the New Politics theoretical framework. Based on exit-poll data regarding participation and vote choice in a Belgian citizen-initiated referendum in three different local contexts we test these conditional hypotheses. Our findings reveal that consistent with the New Politics thesis youngsters participate more and prefer pro-ecology, elite-challenging, and pro-social issue-frames, but only in 'low stakes-contexts' where no NIMBY-interests are at play.

KEYWORDS: political participation, young, New Politics, referendum, context

1. Inleiding¹

Volgens de aanhangers van de Nieuwe-Politiek-these hebben de hoogopgeleide jongeren uit de hedendaagse postindustriële samenleving fundamenteel andere burgerschapnormen dan de vorige generaties (o.a. Dalton, Scarrow & Cain, 2004; Dalton, 2008). Cruciaal in dit verband is dat ze opgroeiden in een post-fordistische context waarin beleidsdoelen zoals een gezonde leefomgeving en doelmatige inspraak prioritair zijn, omdat de meest materiële noden grotendeels vervuld zijn (Inglehart, 1990). Een politiek gevolg hiervan is dat jongeren zich dikwijls niet langer geroepen voelen om deel te nemen aan algemene verkiezingen of om lid te worden

van een politieke partij. Voor hen is politieke participatie veeleer een kwestie van spontaan engagement en van steun aan bepaalde waarden en lifestyles (Inglehart & Welzel, 2005). Men zou kunnen zeggen dat hedendaagse jongeren zich op bepaalde momenten willen uitspreken over bepaalde voorstellen met betrekking tot bepaalde issues, daartoe aangezet door bepaalde groepen.

In die zin is het geen verrassing dat referenda op volksinitiatief vaak geïdentificeerd worden als prototypische vehikels van de Nieuwe Politiek, omdat ze het mogelijk maken om de agenda en zelfs de timing van beleidsdiscussies te beïnvloeden (Dalton, 2002). Een centrale hypothese hierbij is dat vooral jongeren een voorkeur hebben voor deze participatievorm (Dalton, Scarrow & Cain, 2004). Niettemin hebben empirische tests van de leeftijdsgebonden populariteit van referenda tegenstrijdige bevindingen opgeleverd. Terwijl sommige studies inderdaad constateren dat jongeren grotere voorstanders zijn van het gebruik van referenda (Donovan & Karp, 2006), ziet men elders geen (Bjørklund, 2009) of zelfs een tegengesteld leeftijdseffect (Anderson & Goodyear-Grant, 2010). Ook het overigens zeer schaarse en meestal geaggregeerde onderzoek naar leeftijdseffecten in stemvoorkeuren en stemmotieven levert een vrij dispaars beeld op. Meestal is er een significant effect van de proportie jongeren (Kinsey *et al.*, 2010; Ahlfeldt & Maennig, 2012), maar soms verdwijnt dit effect als men rekening houdt met de lokale context (Bornstein & Thalmann, 2008).

Mogelijkerwijze kunnen deze tegenstrijdige bevindingen verklaard worden doordat individueel kiezersonderzoek zich dikwijls toespitst op zelf-gerapporteerde voorkeuren en gedecontextualiseerde referenda. Enerzijds is het immers plausibel dat zelf-gerapporteerde voorkeuren (*stated preferences*) niet gelijk zijn aan werkelijke voorkeuren (*revealed preferences*), in het bijzonder bij jongeren. Methodologisch onderzoek heeft immers aangetoond dat jongeren gevoeliger zijn voor sociale wenselijkheid en daarom meer geneigd zijn om bepaalde participatievormen en stemmotieven zoals solidariteit te overschatten (Holbrook & Krosnick, 2010). Anderzijds doen gedecontextualiseerde tests afbreuk aan de onderliggende voorwaardelijkheid van de Nieuwe-Politiek-these. Jongeren hebben geen voorkeur voor referenda in het algemeen, maar enkel voor referenda over issues die op een specifieke manier geframed worden (de Vreese & Semetko, 2004). Anti-autoritaire, ecologische en solidaire issue-frames worden hierbij als belangrijke stimuli geïdentificeerd (Dalton, 2008). Bij het gros van de referenda gaat het nochtans veeleer om plebiscieten over abstracte institutionele kwesties op initiatief van traditionele (partij)politieke elites (Zittel & Fuchs, 2007).

Om er zeker van te zijn dat anti-autoritaire, ecologische en solidaire issue-frames in het geding zijn, is het wellicht beter om te kijken naar lokale referenda op volksinitiatief. Deze referenda worden daadwerkelijk geïnitieerd door de basis en behelzen doorgaans resoluut verzet tegen de besluitvorming van de traditionele politieke elites. Bovendien handelen ze vaak over de voorziening van plaatsgebon-

den publieke goederen met ecologische repercussies. Ten slotte wordt aanspraak gemaakt op solidariteit, omdat de omgevingskost meestal wordt gedragen door een geografisch beperkte groep terwijl de voordelen ervan naar een grotere, meer verspreide bevolkingsgroep gaan (Kraft & Clary, 1990).

Het is niettemin opvallend dat onderzoek naar de Nieuwe-Politiek-these voorsnog weinig of geen aandacht heeft besteed aan de wisselwerking tussen leeftijd en geografische context (Clarke, Dutt & Rapkin, 1997). Het is nochtans mogelijk dat de 'solidariteit in uitdijende kringen van identificatie' ook bij jongeren implodeert wanneer het publieke goed in de eigen achtertuin wordt gerealiseerd. De voorliefde voor bepaalde issue-frames zou in dit geval contextueel bepaald zijn.

Daarom bestuderen we in dit artikel zowel de opkomst als de effectieve stemkeuzes van jongeren in een referendumcontext waarbij postmaterialistische bekommernissen van de Nieuwe Politiek duidelijk conflicteren met de materialistische bekommernissen van de meer traditionele politiek. We vragen ons meer bepaald af in hoeverre de Nieuwe Politieke participatie van jongeren afhankelijk is van de specifieke lokale context. We gebruiken daarvoor het door de burger geïnitieerde Oosterweelreferendum dat op 18 oktober 2009 georganiseerd werd in Antwerpen. Dit referendum handelde over de eventuele constructie van een viaduct met het oog op de sluiting van de ringweg. We zijn ons ervan bewust dat één gevalstudie ogenschijnlijk een ietwat magere basis vormt voor een toetsing van een theorie maar niettemin gaat het hier om een *critical case* (Flyvbjerg, 2006), omdat de anti-autoritaire, ecologische en solidaire issue-frames van de Nieuwe-Politiek-these maximaal aanwezig zijn in deze context. Als we het genoemde leeftijdseffect niet vinden in deze ideaaltypische context, stelt dit een serieuze uitdaging voor de these. Bovendien zijn we hier in staat om het belang van de Nieuwe-Politieke issue-context af te wegen tegen het belang van de Oude Politieke geografische context van de kiezer. Terwijl de eerste contextuele voorwaarde expliciet aan bod komt in de Nieuwe-Politiek-these, houdt de theorie geen rekening met de geografische context van de jongere.

In de volgende sectie zullen we deze drievoudige voorwaarde van de Nieuwe-Politiek-these verder uitwerken. We zullen daarvoor vertrekken van de meer traditionele 'Old School'-benadering. Vervolgens zullen we aandacht besteden aan de beperkingen van de bestaande methodologische tests van de Nieuwe-Politiek-these. Ons centrale uitgangspunt hierbij is dat de bestaande tests vaak te algemeen zijn en daardoor te weinig letten op de contextuele voorwaarden. In het empirische deel spitsen we ons achtereenvolgens toe op de context van het Oosterweelreferendum, de onderzoeksopzet en de gebruikte exitpolldata. We besluiten met de resultaten en met de bespreking van hun implicaties.

2. Old versus New School

Volgens de 'Old School'-benadering wordt de lage politieke participatiegraad van de jongeren traditioneel gezien als een levenscyclusfenomeen (Rosenstone & Hansen, 2003). In de loop van hun leven nemen individuen steeds meer maatschappelijke verantwoordelijkheden op, zoals bijvoorbeeld ouderschap, lidmaatschappen en eigenaarschap. Hierdoor hebben oudere burgers doorgaans meer maatschappelijke belangen te verdedigen en zijn ze meer geneigd om zich politiek te engageren en te stemmen overeenkomstig die belangen.² Oudere burgers hebben dus meer eigenbelang, omdat ze gaandeweg meer en meer maatschappelijke belangen verbinden met hun eigen individuele *habitus*. Dit betekent overigens niet dat hun stem louter ingegeven is door egocentrisch persoonlijk gewin. Wel integendeel, het eigenbelang van de meer politiek geëngageerde ouderen wordt traditioneel als meer 'verlicht' bestempeld, omdat ze beter in staat zijn om de wisselwerking te zien tussen hun eigenbelang en het algemene belang van de staat of de natie (Delli Carpini & Keeter, 1996).

Volgens de Old School zijn de jongeren meer etnocentrisch. "As the young adult passes through the early egocentric years, the salience that political matters have in life gradually increases" (Campbell *et al.*, 1960, p. 164). Die egocentrische tendens bij jongeren zou vandaag overigens belangrijker geworden zijn door de verlengde adolescentie in industriële democratieën (Teixeira, 1992; Macedo *et al.*, 2005; Putnam, 2000).

Het is duidelijk dat er een groot verschil bestaat tussen dit traditionele perspectief en de Nieuwe-Politiek-these. Zo zijn de aanhangers van de Nieuwe-Politiek-these van oordeel dat er geen beperkter politiek engagement is bij de huidige generatie jongeren (Inglehart & Welzel, 2005; Dalton, 2002; Norris, 2002; Zukin *et al.*, 2006). Ze verwijten de aanhangers van het Old School-levenscyclusperspectief dat ze verouderde criteria gebruiken. Deelname aan algemene verkiezingen en lidmaatschap van politieke partijen zijn participatievormen die gebaseerd zijn op maatschappelijke plicht en gewoonte. Die zijn echter niet aantrekkelijk voor hedendaagse jongeren die de voorkeur geven aan issue-specifieke ecologische, anti-autoritaire en sociaal geëngageerde vormen van participatie (Inglehart, 1999). In contexten waarin deze drie voorwaarden vervuld zijn, zal het negatieve levenscyclus-effect op het politieke engagement van jongeren volgens hen geneutraliseerd worden. De Nieuwe Politieke participatie maakt het hen immers mogelijk hun sociaal engagement te tonen met diegenen die het minder goed hebben in de wereld (Dalton, 2008).

In de volgende paragrafen zullen we deze drie voorwaarden met betrekking tot jonge issue-frames verder uitwerken.

Ten eerste geven jongeren de voorkeur aan participatievormen zoals referenda, omdat die hen toelaten om hun politieke engagement te tonen (Dalton, 2002;

2008). In die zin is de Nieuwe-Politiek-these in belangrijke mate geïnspireerd op het werk van Inglehart (1990; 1999; Inglehart & Welzel, 2005). Hij argumenteert dat de stijging van onderwijsniveau en welvaart in geïndustrialiseerde democratieën tot een cultuurverandering heeft geleid, die zich onder andere uit in significante wijzigingen van het politieke gedrag en van de politieke voorkeuren van de jongere generaties. Omdat ze doorgaans opgroeiden in een welvarende maar niettemin vervuilde wereld, is het behoud van natuurlijke hulpbronnen een belangrijker issue voor jongeren. Ze hebben immers een hogere levensverwachting dan de ouderen en zullen dus langer aangewezen zijn op deze hulpbronnen. Inglehart vindt empirische ondersteuning voor de culturele verandering, omdat uit zijn longitudinale analyses blijkt dat iedere nieuwe geboortecohorte meer ecologisch bewust is dan de voorgaande en dit ook blijft naarmate ze ouder wordt (Inglehart & Welzel 2005; Abramson, 2011). Kortom, de waardeverschuiving komt tot stand omdat minder ecologisch bewuste oudere cohorten geleidelijk aan worden vervangen door meer ecologisch bewuste jongere cohorten.

Ten tweede zijn jongeren grote voorstanders van referenda op volksinitiatief, wat in de praktijk meestal betekent dat die geïnitieerd worden door nieuwe sociale bewegingen die zich vaak uitdrukkelijk distantiëren van traditionele politieke autoriteiten (Setälä, 2006; Neijens & van Praag, 2006; Bjørklund, 2009). Ook deze gewijzigde politieke voorkeur is een gevolg van Ingleharts *culture shift* (Inglehart, 1999). De anti-autoritaire reflex waarbij traditionele elites worden uitgedaagd, is een belangrijk tweede element van het stemgedrag op basis van de issue-frames van de Nieuwe Politiek.

Ten derde willen de jongeren van vandaag met hun politieke participatie uiting geven aan een concreet sociaal engagement (Dalton, 2008). Ze willen verzet aantekenen tegen een specifiek maatschappelijk onrecht. De aanhangers van de Nieuwe-Politiek-these zien een verschuiving in wat het betekent om een goede burger te zijn. Terwijl de burgerschapsnormen van de oudere generaties hoofdzakelijk geïnspireerd waren door instrumentele rationaliteit, zijn de huidige jongeren veel meer gemotiveerd door waarderationaliteit (Inglehart & Welzel, 2005). Dat ze minder belangen te verdedigen hebben, lijken jongeren te compenseren met een meer uitgesproken steun voor waarden zoals globale rechtvaardigheid en solidariteit. Hulp aan de minder fortuinlijke medemens blijkt een belangrijker motief voor jongeren dan voor de oudere meer instrumentele generaties (Dejaeghere & Hooghe, 2009; Marien, Hooghe & Quintelier, 2010). In tegenstelling tot zij die vooral de negatieve effecten van de individualisering op sociale solidariteit benadrukken, zijn Inglehart en zijn navolgers van oordeel dat de individuele emancipatie van de jongere generaties juist leidt tot een nieuwe vorm van solidariteit (Sörbom, 2010). Ze laten zich hierbij inspireren door Durkheim die argumenteerde dat de plichtgerelateerde mechanische solidariteit van de moderniteit gradueel wordt vervangen door een postmoderne organische solidariteitsvorm. Terwijl de oude mechanische solidariteit vooral beperkt was tot

de eigen lokale lidmaatschapsgroep, is de nieuwe organische solidariteit universeler in de zin dat de solidariteit uitdrukkelijk de eigen lidmaatschapsgroep(en) overstijgt (Thijssen, 2012). “Engaged citizenship stimulates a concern with the condition of those who are less well off, both in America and globally” (Dalton, 2008: 162). *In concreto* zou het plichtmatige mechanische burgerschap van oudere generaties zich dus in eerste instantie kunnen uiten in *Not In My Backyard* (NIMBY)-stemgedrag. Dit is stemgedrag dat ingegeven is door verzet tegen beleidsbeslissingen, omdat die de particuliere belangen van de eigen buurtcontext zouden schaden. Doordat jongeren zich eerder laten leiden door veralgemeende organische solidariteit zullen ze daarentegen vaker afstand nemen van NIMBY-stemgedrag. Ook hier zien we dus een belangrijke tegenstelling tussen de aanhangers van de Old School, die uitgaan van meer verlicht eigenbelang bij ouderen, en de New Politics-benadering, die een ruimer engagement bij jongeren vooropstelt.

3. De belangen van de jongeren op de testbank

Tot nu toe blijft de ‘controverse’ tussen de Old Politics-levenscyclusthese en de New Politics-generatiethese grotendeels onbeslecht, omwille van het gebrek aan geschikte data. Terwijl betrouwbare tijdreeksen voor de opkomst bij algemene verkiezingen ruim beschikbaar zijn, zijn vergelijkbare data voor nieuwe politieke participatievormen zoals referenda op volksinitiatief eerder zeldzaam. Sommige onderdelen van het participatierepertoire die nu ter beschikking staan van de jongere generaties bestonden immers nog niet toen de oudere generaties jong waren. Bovendien zal de toekomst moeten uitwijzen of de huidige jongere generaties hun participatiegewoonten zullen continueren. Het is dus nog te vroeg om de Nieuwe Politiek-these stringent longitudinaal te testen, omdat generatie-effecten niet rigoureu te onderscheiden zijn van levenscycluseffecten.

Toch kunnen cross-sectionele data al een beeld verschaffen van de leeftijds-specifieke referendumparticipatie *hic et nunc*. Maar ook de inzichten op dit vlak zijn allerminst consistent. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het gros van de cross-sectionele studies steunt op *zelf-gerapporteerd(e) stemgedrag en voorkeuren* met betrekking tot *referenda in het algemeen* in een bepaalde periode. Zo laat de huidige algemene aanpak niet toe om het referendumissue en de lokale setting van de respondenten te specificeren. Nochtans betekent het feit dat jongeren geïnteresseerd zijn in issue-specifieke participatievormen niet noodzakelijk dat ze zich willen uiten over eender welk issue. Want, zoals Verba, Schlozman en Brady (1995, p. 522) het mooi verwoorden: “Issue engagements constitute a wild card with respect to their impact on participatory stratification”. Ook heeft een referendumissue vaak een andere betekenis afhankelijk van de specifieke leefomgeving van de

kiezer op het moment van het referendum (Blake, 2001; Huckfeldt, 2009). Omwille van privacyoverwegingen en verhuisbewegingen is een dergelijke contextuele informatie vaak niet beschikbaar voor de individuele respondenten.

Voorts heeft het niet veel zin om te steunen op zelf-gerapporteerde voorkeuren met betrekking tot pro-sociale burgerschapsnormen, zoals bijvoorbeeld de bereidheid om anderen te helpen, als het voor de respondenten niets kost om een voordeel te geven aan iemand anders (Fowler & Kam, 2007).

Omdat de sociale wenselijkheidsbias bovendien curvilineair gerelateerd is met leeftijd (Holbrook & Krosnick, 2010), hebben sommige onderzoekers zich toegelegd op experimentele studies van daadwerkelijk waargenomen keuzes in plaats van op zelf-gerapporteerde keuzes uit surveyonderzoek. In dictatorspelen bijvoorbeeld, krijgen proefpersonen (dictators) een bepaalde geldsom die ze moeten verdelen tussen zichzelf en een onbekende persoon. Omdat de vrijgevigheid van de dictator blijkbaar toeneemt met de leeftijd (Meier, 2006), leveren deze dictatorspelen weinig empirische steun voor de hypothese van de solidaire geëngageerde jongeren (Dalton, 2008).

Men zou nochtans kunnen stellen dat dergelijke dictatorspelen te weinig aandacht besteden aan de lokale context van de dictator. Die context kan de toepasbaarheid van een sociale norm beïnvloeden en misschien meer bij jongere dictators (Meier, 2006). Daarom hebben sommigen onderzoekers quasi-experimentele studies ontworpen waarin waargenomen opkomst en gemaakte stemkeuzes worden verbonden met objectieve uit de context afgeleide indicatoren voor eigenbelang in plaats van met subjectieve zelf-gerapporteerde motivaties (Chong, Citrin & Conley, 2001). In deze bijdrage zullen wij hun voorbeeld volgen en testen of jongeren zich globaal gesproken minder laten leiden door 'objectief eigenbelang' in door de burger geïnitieerde referenda over ecologische issues. Meer specifiek zullen we dit doen door de ruimtelijke variatie in 'objectief eigenbelang' te modelleren door rekening te houden met de potentiële verliezen die verbonden zijn met de implementatie van een plaatsgebonden publiek goed in de nabijheid van de woonplaats van de respondent. Deze potentiële verliezen worden gemeenzaam 'NIMBY-effecten' genoemd. Volgens de Nieuwe-Politiek-these zouden jongeren immers minder vatbaar moeten zijn voor NIMBY-stemgedrag.

Om de NIMBY-effecten te evalueren, zullen we het stemgedrag vergelijken in contexten waarin de inwoners wel of niet geconfronteerd worden met geografisch geconcentreerde overlast verbonden met de realisatie van een plaatsgebonden publiek goed.

Onze empirische test impliceert dus een dubbele contextualisering van het stemgedrag en de stemmotieven van jongeren. Ten eerste onderzoeken we de issue-specifieke context van het referendum maar we testen die niet. We laten de issue-specifieke context niet variëren maar gaan op zoek naar een context waarin de issue-frames die centraal staan in de New Politics-these zo maximaal mogelijk aanwezig zijn. *In concreto* spitsen we ons toe op één referendum op volksinitiatief dat uitdrukkelijk

wordt geframed als een kwestie waarbij ecologie, lokaal verzet tegen autoriteiten en veralgemeende solidariteit met de minstbedeelden in het geding zijn.

Ten tweede houden we rekening met de geografische context van de respondent. Op dit vlak introduceren we wel gecontroleerde variatie. We kiezen voor een onderzoeksdesign waarbij de geografische context zo groot mogelijke verschillen vertoont op het punt van de te verwachten overlast van een plaatsgebonden publiek goed. Afhankelijk van de uitkomst van het referendum wordt het immers plausibeler dat er overlast zal ontstaan in bepaalde geografische contexten. In de 'getroffen' buurten is het waarschijnlijker dat er 'NIMBY-effecten' optreden die we bekijken als tegenpool van veralgemeende solidariteit. Volgens de Nieuwe Politiek-these is solidariteit sowieso een meer belangrijke stimulus voor de waarderationale jongeren dan voor de instrumentele ouderen. *Ceteris paribus* zouden NIMBY-effecten dus een sterkere invloed hebben op de instrumentelere ouderen dan op de jongeren. Maar zowel de klassieke levenscyclustheorie, die ervan uitgaat dat de belangencalculus de ultieme sleutel is voor de leeftijdsspecifieke participatie, als recente bevindingen uit het urbanistisch onderzoek lijken aan te geven dat NIMBY-overwegingen ook jongeren niet onverschillig laten. In die zin zou de New Politics-these eigenlijk oude wijn in nieuwe zakken zijn. De verschillen qua referendumparticipatie tussen jong en oud zijn dan vooral de resultante van het politieke gedrag van ouderen.

In lokale contexten waarin NIMBY-overwegingen ontbreken, zullen de oudere kiezers wier stemgedrag sterker gemotiveerd is door instrumentele rationaliteit minder geneigd zijn om te participeren. Omdat jongere kiezers minder beïnvloed worden door instrumentele rationaliteit maar meer door solidariteit, zal de afwezigheid van NIMBY-factoren voor hen minder effect hebben.

Hypothese 1: Jongeren nemen vaker dan ouderen deel aan een referendum op volksinitiatief dat uitdrukkelijk wordt geframed als een postmaterialistisch issue, maar enkel in geografische contexten waarin geen NIMBY-effecten spelen.

Hypothese 2: In een referendum op volksinitiatief stemmen jongeren vaker dan ouderen voor het postmaterialistische stemalternatief, maar enkel in geografische contexten waarin geen NIMBY-effecten spelen.

4. Referendumcontext

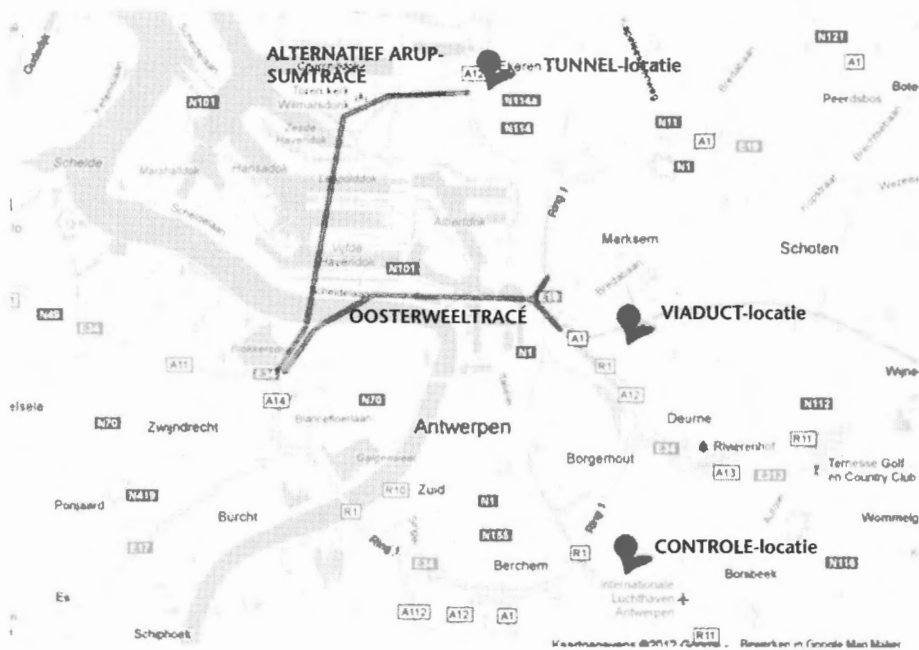
Om voornoemde hypothesen te testen gebruiken we exitpollresultaten voor het stemgedrag in het Belgische Oosterweelreferendum.³ Dit referendum, dat georganiseerd werd op 18 oktober 2009, heeft betrekking op het plan om in Antwerpen een groot viaduct te construeren op het zogenoemde Oosterweeltracé. Dit plan werd gesteund door de Vlaamse coalitieregering die bestond uit alle traditionele

partijen. Het lokaal referendum werd afgedwongen op initiatief van de lokale actiegroepen *Ademloos* en *stRaten-generaal*. De uiteindelijke referendumvraag die werd voorgelegd is: “Moet de stad Antwerpen een gunstig advies geven voor de stedenbouwkundige vergunning van de Oosterweelverbinding op het huidige voorziene tracé tussen Zwijndrecht/Linkeroever en Merksem/Deurne”. Een JA-stemmer stemt in met de positie van de Vlaamse regering, terwijl een NEEN-stemmer in het verlengde ligt van het standpunt van actiegroepen *Ademloos* en *stRaten-generaal*. Uiteindelijk zullen 134.861 van de 388.104 stemgerechtigde Antwerpenaars (34,75%) deelnemen aan het referendum. Dit is een vrij hoge opkomst, gegeven dat het hier om een vrij uitgestrekte geürbaniseerde context gaat en de uitkomst van het referendum niet bindend was.⁴ Bij de deelnemers hebben 1.573 zich onthouden of een ongeldige stem uitgebracht (1,17%). Dit betekent dat het aantal geldige stemmen 133.288 bedraagt, waarvan er 54.333 (40,67%) instemden en dus de constructie van het Oosterweelviaduct ondersteunden. Een meerderheid van 78.944 (59,33%) bracht evenwel een NEEN-stem uit.

Dit is een interessant referendum, omdat het voldoet aan drie contextuele voorwaarden die centraal staan in de Nieuwe-Politiek-thesen. Ten eerste waren er bij het referendum duidelijk ecologische belangen in het geding. Het Oosterweelproject behelst de bouw van een monumentaal viaduct dicht bij het stadscentrum. Daarom waren de actiegroepen bezorgd over de mogelijke gezondheidsrisico's voor de lokale inwoners. Ze argumenteerden met name dat het fijnstof in de uitlaatgassen van het verkeer een schadelijk effect heeft op de luchtwegen van de lokale inwoners, in het bijzonder van wie heel dicht bij het viaduct woont. Ten tweede werd het Oosterweelreferendum gekaderd in een strijd om meer maatschappelijke inspraak. Het Oosterweeldossier werd door de tegenstanders voorgesteld als een voorbeeld van ondoorzichtige besluitvorming in gremia die gepatroneerd werden door de traditionele politieke partijbastions. Aanvankelijk was de actiegroep *stRaten-generaal* de motor van het protest (een samentrekking van Staten-Generaal en straten) maar die werd al vlug geflankeerd door een tweede actiegroep, *Ademloos*. De namen van de beide actiegroepen zijn mooie illustraties van zowel ecologische als participatieve bekommernissen.⁵ Ook zien we dat de media-aandacht in de aanloop naar het referendum vooral uitging naar ecologie en inspraak (Van Grootel, 2012). De moderne issue-frames (mobiliteit en economische vooruitgang) die gepropageerd worden door de gouvernementele voorstanders van het Oosterweeltracé, worden duidelijk gepareerd door de postmoderne issue-frames (ecologie en inspraak) van de tegenstanders van het tracé. Ten derde gaat het Oosterweelreferendum onmiskenbaar over verschillende vormen van solidariteit. Terwijl sommige burgers mogelijk direct geluidsoverlast, luchtvervuiling en waardevermindering van hun woning zullen ondervinden, zal een groot deel van de Antwerpse bevolking nauwelijks nadelige gevolgen ondervinden van het project. Dit betekent dat er in sommige buurten meer direct eigenbelang in het geding is dan elders (Marrin, 2010).

5. Onderzoeksdesign en exitpolldata

Ten gevolge van het wettelijke verbod op de disaggregatie van verkiezingsresultaten is het enige gekende verkiezingsresultaat het globale stedelijke resultaat. Gelukkig gaf men wel lokale opkomstgegevens vrij voor alle stembureaus. Voorts konden we beschikken over gedetailleerde informatie met betrekking tot het sociaal-demografische profiel van de stemgerechtigden in de stembureaus. Om betrouwbare informatie te verkrijgen over het individuele stemgedrag waren we hoe dan ook aangewezen op exitpolls. Drie verschillende locaties werden zorgvuldig geselecteerd op basis van de potentiële overlast die de geplande infrastructuur er zou kunnen veroorzaken. De drie locaties worden weergegeven op de volgende kaart.

GRAFIEK 1. Kaart met de exitpolllocaties en de mogelijke infrastructuurwerken.

We identificeerden twee locaties als NIMBY-buurtten met mogelijk directe overlast voor de burgers. De eerste NIMBY-locatie is gesitueerd in het oosten van Antwerpen en wordt verder de VIADUCT-locatie genoemd.⁶ Als de ontsluiting via het Oosterweeltracé wordt goedgekeurd (dit betekent dat de JA-stem het haalt bij het referendum) zal het viaduct op een spreekwoordelijke steenworp verwijderd zijn van de buurtbewoners. Een NEEN-stem zou in deze locatie geïnspireerd kunnen zijn door NIMBY-overwegingen. De tweede NIMBY-locatie is gesitueerd in het noorden van Antwerpen; deze noemen we verder de TUNNEL-locatie.⁷ De tegenstanders van

het viaduct op de Oosterweelroute waren doorgaans voorstanders van een tunnel op het zogenoemde Arup-Sumtracé. Terwijl alle studies erop wezen dat een tunnel een duurder oplossing is, zouden de potentiële gezondheidsrisico's verbonden aan deze oplossing beperkter zijn. De TUNNEL-locatie is gesitueerd op de plaats waar de tunnel op het alternatieve Arup-Sumtracé uitmondt en wordt verbonden met de Antwerpse ring. In deze locatie zou een JA-stem geïnspireerd kunnen zijn door NIMBY-overwegingen. Vandaar dat de TUNNEL-locatie een unieke setting is om het relatieve belang van particuliere ecologische motiveringen af te zetten tegen veralgemeende ecologische motiveringen. Individuen die in eerste instantie gevoelig zijn voor het ecologisch welbevinden van de eigen lokale in-groep stemmen in principe JA, terwijl individuen die bekommerd zijn om het ecologische welbevinden van een grotere groep, veelal kansarmere Antwerpenaren, eerder NEEN zullen stemmen. De willekeurig gekozen CONTROLE-locatie ten slotte, is gesitueerd in het zuidoosten van Antwerpen en zoals gezegd zou de buurt geen directe overlast bevinden van de implementatie van het voorgestelde viaduct, noch van het tunnelalternatief.⁸

In tabel 1 geven we een overzicht van de mate waarin de drie Nieuwe-Politiekbelangen (ecologie, anti-autoritair, sociale solidariteit) zich verhouden tot de alternatieve stemkeuzes in het Oosterweelreferendum in elk van de drie locaties. Volgens de Nieuwe-Politiek-these zou de NEEN-stem globaal gesproken meer populair moeten zijn bij jonge kiezers. In elk van de locaties sluit een NEEN-stem immers beter aan bij de ecologische, anti-autoritaire en pro-sociale belangen zoals die verdedigd worden door de actiegroepen. Maar in de NIMBY-locaties is het mogelijk dat de impact van de Nieuwe Politieke belangen wordt geneutraliseerd door eigenbelang. De these van de Oude Politiek stelt immers dat naarmate de belangen groter zijn en er meer op het spel staat, zoals het geval is in NIMBY-locaties, ook jongeren vaker voorrang zullen geven aan hun eigenbelang. De NIMBY-stem zal hier dus zowel bij jong als bij oud populair zijn, waardoor de leeftijdsverschillen beperkter zullen zijn, zowel in termen van deelname als van stemkeuze. Enerzijds is het plausibel dat ook de jongeren in de TUNNEL-locatie minder NEEN zullen stemmen omdat de JA-stem een interessant alternatief is als ze voorrang geven aan het ecologische welbevinden van de eigen buurt in plaats van te kiezen voor pro-sociale solidariteit in een ruimere context. Als de JA-stem het haalt, komt er immers geen tunnel en geen overlast in de TUNNEL-locatie. Anderzijds is het plausibel dat ook de ouderen in de VIADUCT-locatie voorrang geven aan het ecologische post-materialistische welbevinden van de eigen buurt in plaats van te kiezen voor de globale materialistische groei in Antwerpen. De NEEN-stem zou dus ook een interessant alternatief kunnen zijn voor de oudere kiezers in de VIADUCT-locatie. Doordat geen particuliere lokale belangen spelen in de CONTROLE-locatie, zal het Oude Politieke eigenbelang hier geen tegengewicht vormen voor de Nieuwe Politieke issue-context (\pm teken in kolom). Het valt te verwachten dat de verschillen tussen jong en oud het grootst zullen zijn in een dergelijke 'low stakes-context'.

TABEL 1. Referendumstem in functie van Nieuwe-Politiek- en Oude-Politiek-belangen.

Gecontextualiseerde referendumstem		Nieuwe Politieke belangen			'Oude-Politiek'-eigenbelang	Aandeel jongeren dat stelt (sterk) beïnvloed te zijn door de campagne van de lokale actiegroepen
		Ecologisch belang	Actiegroep-belang	Pro-sociaal belang		
VIADUCT-locatie	JA-IMBY	-	-	-	-	26.5%
	NEE-NIMBY	+	+	+	+	50.6%
TUNNEL-locatie	JA-NIMBY	-	-	-	+	22.4%
	NEE-IMBY	+	+	+	-	62.5%
CONTROLE-locatie	JA	-	-	-	±	23.4%
	NEE	+	+	+	±	61.6%

Vanzelfsprekend is het niet mogelijk om met zekerheid te stellen dat het individuele stemgedrag van de jongeren daadwerkelijk ingegeven is door de contextgebonden Nieuwe-Politiek-belangen. Meestal steunt men daarvoor op subjectieve zelfgerapporteerde stemmotieven. Maar methodologisch onderzoek toont keer op keer aan dat dergelijke surveydata gekenmerkt worden door substantiële bias, zeker als er gepeild wordt naar solidariteit als motief. Vandaar dat we er hier voor kiezen om de verschillen inzake potentiële overlast te objectiveren en in te bedden in een voor het overige zeer homogene referendumcontext, *in casu* een referendum op volksinitiatief (actiegroepen) over een strijdpunt dat materialistische tegen postmaterialistische beleidsprioriteiten afzet in eenzelfde stedelijke (politieke) omgeving. Voorts zullen we zoveel mogelijk op individueel niveau controleren voor andere relevante factoren. Een dergelijke 'objectieve' benadering van stemmotieven ontleent haar kracht aan de inperking van plausibele alternatieve verklaringen. Maar omdat we beseffen dat de surveybenadering hoe dan ook de dominante aanpak is, willen we toch enig inzicht geven in de soortgenootvaliditeit van onze contextuele meting door deze te correleren met een weliswaar rudimentaire zelf-gerapporteerde indicator. In de exitpoll peilden we naar de mate waarin de campagnes van de actiegroepen bijdroegen tot de individuele meningsvorming over het referendum. In de laatste kolom van tabel 1 geven we de proportie respondenten weer die verklaart sterk beïnvloed te zijn in functie van de twee stemalternatieven in elk van de drie locaties. We zien dat de rangorde van deze surveyproporties behoorlijk correleert met de globale contextueel bepaalde 'Nieuwe-Politiek-belangen' van jongeren. Dit wijst erop dat er alvast een zekere verwantschap bestaat tussen onze 'objectieve gecontextualiseerde meting' en de subjectieve 'zelf-rapportering'.

We gebruiken exitpolls omdat ze toelaten de niet-stemmers op een effectieve manier uit de steekproef te weren. Voorts vatten ze de besluitvormingslogica van de kiezers op het moment van de beslissing zelf (Brown *et al.*, 2006). Om betrouwbare steekproeven te verkrijgen, maakten we gebruik van vijftien interviewers, onder wie

elf BA-studenten en vier PhD-studenten. Die laatsten fungeerden tevens als hoofd van een pollteam. Zes interviewers werden ingezet in de VIADUCT-locatie (kiesbureau met twee uitgangen), vijf in de TUNNEL-locatie en vier in de CONTROLE-locatie. Alle interviewers werden uitgebreid geïnformeerd over de opzet van de exitpoll. De interviewers droegen een badge van de universiteit en ontvingen een financiële compensatie. De interviewteams waren aanwezig gedurende de hele openingstijd van het kiesbureau, dit wil zeggen tussen 8 en 13 uur. Voorts gebruikten we een systematisch steekproefdesign waarbij elke tweede en derde kiezer werd benaderd voor een interview. Dit heel beperkte steekproefinterval was haalbaar, omdat we bij de bevraging een schriftelijke vragenlijst gebruikten in plaats van face-to-face interviews. Bovendien werd de vragenlijst doelbewust erg kort gehouden (één bladzijde recto-verso) om de responsgraad zo hoog mogelijk te houden.

In de VIADUCT-locatie werden 1122 kiezers benaderd op een totaal van 1682. Hiervan vulden 644 (57,4%) respondenten de vragenlijst effectief in. In de TUNNEL-locatie werden 911 kiezers benaderd van wie er 816 (89,6%) de vragenlijst invulden. In de CONTROLE-locatie werden 1161 kiezers benaderd van wie 886 (76,3%) de vragenlijst inleverden. De verkregen responsgraden zijn uitzonderlijk hoog in vergelijking met andere studies (zie o.a. Brown *et al.*, 2006).

In tabel 2 vergelijken we de responsgraden van de exitpoll met de officiële opkomst- en stemresultaten voor de drie kiesbureaus en voor de hele stad Antwerpen. De rangorde van de responsgraden (kolom 5) in de exitpoll correleert perfect met de rangorde van de officiële opkomststatistieken (kolom 3). De aanwezigheid van NIMBY-overwegingen in de VIADUCT- en in de TUNNEL-locatie blijkt geen positief effect te hebben op de opkomst. Wel integendeel, want in de VIADUCT-locatie was de opkomst (28,4%) duidelijk lager dan in heel Antwerpen (34,8%). Wellicht is deze lage opkomst en ook de lagere deelname aan de exitpoll te wijten aan het feit dat de VIADUCT-locatie enigszins kansarm is.

TABEL 2. Opkomst en responsgraad.

	NIMBY-stem	Kies-gerechtigd	Opkomst	Exitpoll steekproef	Respons exitpoll	Stemgedrag
VIADUCT-locatie	NEEN	5.929	1.682 28,4%	1122 66,7%	644 57,4%	JA: 168 (26,8%) NEE: 459 (73,2%) BL.: 17
TUNNEL-locatie	JA	3.711	1.367 36,8%	911 66,7%	816 89,6%	JA: 498 (63,3%) NEE: 289 (36,7%) BL.: 29
CONTROLE-locatie	-	4.900	1.742 35,6%	1161 66,7%	886 76,3%	JA: 333 (38,2%) NEE: 539 (61,8%) BL.: 14
ANTWERPEN (totaal)	-	388.104	134.861 34,8%			JA: 54.333 (40,8%) NEE: 78.955 (59,2%) BL.: 1.573

Gegeven dat we ons op drie locaties toespitsen, zijn we niet in staat om random-effecten te modelleren voor de maatschappelijke samenstelling van de bevolking. De contextuele effecten zijn *fixed effects*. Niettemin zullen we op individueel niveau controleren voor de samenstellingseffecten in de drie locaties door variabelen zoals huiseigenaarschap, geslacht en onderwijsniveau op te nemen. Hoe dan ook hebben al onze hypothesen betrekking op interactie-effecten tussen enerzijds lokale context en anderzijds jongeren. Analoog aan Dalton, wiens werk aan de basis ligt van de Nieuwe-Politiek-these, definiëren we de jongeren als de groep tussen 16 en 30 jaar en vergelijken we ze met de *middle-aged* en met de 60-plussers. Deze vrij ruime categorisering van de jongeren is ingegeven door wat sociologen de 'verlengde adolescentie' noemen.⁹ Die term verwijst naar een aantal maatschappelijke evoluties die ervoor zorgen dat eigenschappen die traditioneel uitsluitend adolescenten kenmerkten, vandaag ook opgaan voor individuen die bijna 30 zijn.

6. Resultaten

Omdat we alleen individuele exitpolldata hebben voor de deelnemers van het referendum en niets weten over de karakteristieken van de thuisblijvers, zullen we steunen op geaggregeerde data om de leeftijdsspecifieke opkomst te evalueren. Deze geaggregeerde data zijn hoe dan ook interessant, omdat we ze kunnen vergelijken met de exacte leeftijdsverdeling voor de kiesgerechtigde populatie in elk van de drie kiesbureaus (tabel 3).

TABEL 3. **Vergelijking van de leeftijdsverdeling van kiesgerechtigden (Pop.) met die van respondenten bij de exitpoll (E Poll).**

LEEFTIJD	VIADUCTLOCATIE			TUNNELLOCATIE			CONTROLELOCATIE		
	Pop.	E Poll	Δ%p	Pop.	E Poll	Δ%p	Pop.	E Poll	Δ%p
16-30	1702 28,7%	128 20,5%	-8,2%p***	770 20,7%	122 15,1%	-5,6%p***	1071 21,9%	162 18,6%	-3,3%p*
31-60	2760 46,6%	336 53,8%		1666 44,9%	382 47,4%		2314 47,2%	485 55,7%	
> 60	1467 24,7%	160 25,6%		1275 34,3%	302 37,5%		1515 30,9%	224 25,7%	
Totaal	5929 100,0%	624 100,0%		3711 100,0%	806 100,0%		4900 100,0%	871 100,0%	

Δ%p: Verschil tussen exitpoll en kiesgerechtigden; *** p<0,001; ** p<0,01; * p<0,05.

Op basis van de geografisch gedecontextualiseerde Nieuwe-Politiek-these verwacht men dat jongeren sowieso proportioneel meer deelnemen aan het Oosterweelreferen-

dum dan de oudere generaties. De bovenstaande resultaten wijzen niettemin uit dat de opkomst bij de jongeren niet systematisch groter is dan bij de oudere generaties. Wel integendeel, zowel in de VIADUCT- als in de TUNNEL-locatie nemen de jongeren significant minder vaak deel aan het referendum. Dat het hier om een referendum op volksinitiatief gaat over een postmaterialistisch geframed issue is blijkbaar niet voldoende om meer jongeren te mobiliseren.

De dubbel gecontextualiseerde hypothese 1 kan evenwel niet worden verworpen. We vinden immers bewijs voor de stelling dat de opkomst van jongeren groter is in gebieden waar geen NIMBY-overwegingen spelen. De ondervertegenwoordiging van individuen jonger dan 30 bedraagt 3,3 procentpunt (effectgrootte d : -0,11) in de CONTROLE-locatie, die op ruime afstand verwijderd is van de geplande infrastructuurwerken. Hoewel deze ondervertegenwoordiging op zichzelf niet statistisch significant is ($P < 0,05$), is ze significant kleiner dan de overeenkomstige discrepanties in de NIMBY-locaties. In de TUNNEL-locatie bedraagt de kloof namelijk 5,6 procentpunt (effectgrootte d : 0,21) en in de VIADUCT-locatie zelfs 8,2 procentpunt (effectgrootte d : 0,25).

Op basis van deze geaggregeerde resultaten kunnen we echter slechts gissen naar de verklaring voor de opkomstverschillen. We kunnen niet met zekerheid stellen dat de opkomst van oudere generaties meer is ingegeven door NIMBY-overwegingen. Deze motivationele factoren kunnen we beter evalueren op basis van de individuele tests van de leeftijdspecifieke stemkeuzes zoals gespecificeerd in hypothese 2.

Omdat jongeren volgens de Nieuwe-Politiek-these meer geneigd zijn om zich te laten leiden door postmaterialistische beleidsvoorkeuren en de actiegroepen die zich afzetten tegen de Oosterweelroute opkomen voor een gezondere leefomgeving en meer inspraak, verwachten we dat ze vaker tegen de geplande infrastructuurwerken op de Oosterweelroute zullen stemmen.

TABEL 4. Leeftijdsspecifiek stemgedrag in drie locaties.

LEEFTIJD	VIADUCTLOCATIE			TUNNELLOCATIE			CONTROLELOCATIE		
	JA	NEE (NIMBY)	$\Delta\%p$	JA (NIMBY)	NEE	$\Delta\%p$	JA	NEE	$\Delta\%p$
16-30	35 28,0%	90 72,0%	-1,3%p	77 65,3%	41 34,7%	-2,4%p	48 29,6%	114 70,4%	+10,4% p**
31-60	83 25,2%	86 74,8%		221 59,1%	153 40,9%		163 34,0%	317 66,0%	
> 60	47 29,9%	46 70,1%		197 67,7%	94 32,3%		116 53,2%	102 46,8%	
Totaal	165 27,0%	446 73,0%		495 63,2%	288 36,8%		327 38,0%	533 62,0%	

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

We vinden in tabel 4 echter over het algemeen geen bevestiging voor de stelling dat jongeren vaker tegenstemmen in het Oosterweelreferendum.¹⁰ Jongeren laten zich blijkbaar niet minder leiden door NIMBY-overwegingen dan oudere kiezers en zijn even vaak geneigd om een JA-stem uit te brengen. In dit verband is de TUNNEL-locatie bijzonder interessant, omdat dit eigenlijk de meest uitgesproken NIMBY-locatie is. Terwijl de negatieve gevolgen van het tunnelalternatief uitsluitend in de TUNNEL-locatie voelbaar zijn, zouden de negatieve effecten van het viaduct op de Oosterweelroute zich bij meer mensen en op een groter territorium laten voelen. Daarom komt een solidair milieubewust standpunt hier eerder overeen met een NEEN-stem, terwijl mensen met een milieubewust standpunt dat eerder ingegeven is door eigenbelang veeleer een JA-stem zouden uitbrengen. Een jongere kiezer die in principe ecologisch bewuster is en solidair in een meer universele zin zou in theorie een NEEN-stem moeten uitbrengen in de TUNNEL-locatie. We zien nochtans dat slechts 34,7% van de jongeren hier tegenstemt. Dit aandeel verschilt niet statistisch significant van de 37,1% NEEN-stemmers bij de oudere respondenten in die locatie. Beide proporties verschillen overigens zeer sterk van de 59,2% NEEN-stemmers in heel Antwerpen (tabel 2). Kortom, jongeren zijn niet meer idealistisch en solidair in locaties waar NIMBY-overwegingen van toepassing zijn.

Maar opnieuw vinden we wel enige ondersteuning voor de dubbel gecontextualiseerde hypothese 2. Deze hypothese gaat er immers vanuit dat de Nieuwe Politieke overtuigingen ook bij jongeren geneutraliseerd worden door de Old School instrumentele NIMBY-overwegingen die spelen in 'high stakes-contexten'. Met andere woorden, de Nieuwe-Politiek-these gaat enkel op in meer neutrale 'low stakes-contexten'. In de CONTROLE-locatie waar geen NIMBY-overwegingen spelen, zijn de jongeren inderdaad wel significant meer geneigd om tegen te stemmen. Niet minder dan 70,4% van de jongeren stemt tegen de Oosterweelroute in de CONTROLE-locatie, terwijl de overeenkomstige proportie bij de andere respondenten in deze locatie 60,0% bedraagt. Dit is precies wat we vooropstelden in hypothese 2.

Het is evenwel mogelijk dat deze interactie tussen stemkeuze en neutrale context eigenlijk neerkomt op een schijnverband dat terug te voeren is op verschillen in sociaaldemografische variabelen zoals opleidingsniveau, geslacht of huiseigenaarschap. Daarom voeren we ook een multivariate test uit in de vorm van een reeks geneste logistische regressies waarover we rapporteren in tabel 5.

In model 1 van tabel 5 wordt nogmaals aangetoond dat de gedecontextualiseerde Nieuwe-Politiek-these die stelt dat jongeren sowieso meer geneigd zijn om te kiezen voor de postmaterialistische en anti-autoritaire NEEN-stem niet bevestigd wordt. De regressiecoëfficiënt voor de jongeren ($B = 0,27$) is immers niet statistisch significant. Bovendien blijkt het belang van de geografische context ook uit het feit dat de regressiecoëfficiënten voor de twee NIMBY-locaties significant zijn, maar met een tegengesteld teken. Terwijl er geen bewijs was voor substantiële NIMBY-effecten qua opkomst en responsgraad in de eerdere geaggregeerde analyse van de exitpolls krijgen

TABEL 5. Wie stemde tegen in het Oosterweelreferendum?

	MODEL I		MODEL II		MODEL III	
	B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.
CONSTANTE	0,08	0,24	0,12	0,20	-0,08	0,22
LOCATIE						
TUNNEL-locatie	-0,93***	0,12	-0,33	0,23	0,05	0,27
VIADUCT-locatie	0,61***	0,11	0,23	0,24	0,65*	0,29
CONTROLE-locatie	0,00		0,00		0,00	
OPLEIDINGSNIVEAU						
Primair	-0,42*	0,19	-0,43*	0,19	-0,47*	0,20
Lager secundair	-0,51***	0,14	-0,54***	0,14	-0,56***	0,14
Hoger secundair	-0,43***	0,11	-0,44***	0,11	-0,44***	0,11
Hoger	0,00		0,00		0,00	
GENDER (vrouw)	0,24**	0,09	0,24**	0,09	0,24**	0,09
LEEFTIJD						
Jong (16-30 jaar)	0,27	0,15	0,27	0,15	-0,10	0,19
Midden (31-60 jaar)	0,37***	0,11	0,37***	0,11	0,23	0,14
Oud (+60 jaar)	0,00		0,00		0,00	
HUISEIGENAAR (ja)	0,17	0,11	0,05	0,17	0,01	0,17
HUISEIGENAAR X TUNNEL			-0,75**	0,26	-0,79**	0,26
HUISEIGENAAR X VIADUCT			0,50	0,28	0,45	0,28
JONG X CONTROLE					0,92**	0,30
MIDDLE-AGE X CONTROLE					0,36	0,22
N	2122		2122		2122	
Percentage juist geclassificeerd	65,6%		65,4%		66,1%	
Nagelkerke Pseudo R2	0,15		0,16		0,16	

Logistische regressieanalyses, Afhankelijke variabele: Stem in Oosterweelreferendum; JA=0 en NEE=1; *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

we een totaal ander beeld wanneer we naar de effectieve stemkeuzes kijken. Terwijl de meerderheid van de Antwerpse bevolking tegen de Oosterweelverbinding stemde (59,2%), zien we dat in de TUNNEL-locatie zelfs een grotere meerderheid (63,3%) de Oosterweelverbinding steunde. Het lijkt daarom plausibel dat NIMBY-overwegingen in dit verband wel belangrijk zijn. Overigens is een gelijkaardige NIMBY-logica van toepassing in de VIADUCT-locatie, zij het in omgekeerde zin. Hier was de tegenstand tegen de Oosterweelroute (73,2%) veel sterker dan in contexten waarin de negatieve gevolgen van de inplanting van een viaduct minder tastbaar zijn.

In model 2 zien we bovendien dat de contextuele verschillen te wijten aan NIMBY-effecten vooral tot uiting komen in het stemgedrag van huiseigenaars. Dit is niet onverwacht, aangezien ze wellicht veel gevoeliger zijn voor een eventuele devaluatie van hun eigendom ten gevolge van de geplande infrastructuurwerken in hun achtertuin. In vergelijking met de huiseigenaars in de CONTROLE-locatie zijn die in de TUNNEL-locatie significant minder geneigd om NEE te stemmen ($B = -0,33$ -

0,75 = -1,08**). Als de NEE-stem bij het referendum het zou halen, zouden de infrastructuurwerken immers mogelijks in hun achtertuin plaatsvinden. In de VIADUCT-locatie zien we juist het omgekeerde effect ($B = 0,23 + 0,50 = 0,73^{**}$). Deze bevinding ligt in het verlengde van de Old School-levenscyclusthese die vooropstelt dat een toename van individuele belangen een effect zal hebben op het politiek gedrag.

Maar veruit de belangrijkste bevinding in deze context is dat de resultaten van model 3 het belang bevestigen van een interactie tussen jongeren en de controlelocatie. Terwijl we ook vaststellen dat de hogeropgeleide en vrouwelijke kiezers meer geneigd zijn om een NEEN-stem uit te brengen, wegen deze effecten niet op tegen het positieve effect van jong te zijn in de CONTROLE-locatie.¹¹ Het conditionele effect van de jongere in de controlelocatie is gelijk aan $-0,10 + 0,92 = 0,82^{***}$. Dit resultaat is overigens wel degelijk een gevolg van het specifieke stemgedrag van de jongeren in de CONTROLE-locatie, omdat het stemgedrag bij de *middle-aged* niet significant verschilt van dat van de oudste leeftijdsgroep. Bovendien blijven de effecten onveranderd als een additionele interactie wordt opgenomen voor de hoogstopgeleide jongeren. In de mate dat dit resultaat veralgemeend kan worden naar de andere gebieden waar geen NIMBY-overwegingen spelen, hebben de jongeren wellicht sterk bijgedragen tot de globale uitkomst van het referendum. Dit kon overigens verwacht worden op basis van de Nieuwe-Politiek-these. Niettemin vonden we ook bevestiging voor de Old School-levenscyclusthese, omdat de leeftijdsverschillen verdwenen in NIMBY-contexten waarin de persoonlijke belangen substantiëler waren.

7. Besluit

Veel waarnemers hebben zich recent bezorgd getoond om de beperkte politieke betrokkenheid van de jongere generaties (o.a. Putnam, 2000; Wattenberg, 2008). Andere onderzoekers relativeren dit en wijzen erop dat de jongere generaties niet minder maar op een andere manier participeren (o.a. Dalton, 2008; Inglehart & Welzel, 2005). De politieke participatie van de jongere generaties zou meer gedreven worden door afzonderlijke issues in de postmaterialistische sfeer en een uitgesproken voorkeur voor meer horizontale en spontane vormen van inspraak. In die zin is de klassieke plichtmatige participatie iets van de oudere generaties. Jongeren zouden eerder de voorkeur geven aan de deelname aan referenda op volksinitiatief dan aan algemene verkiezingen, waarbij de beleidskeuzes gebundeld worden en de inputfrequentie gelimiteerd is. Ook verwachten dezelfde meer optimistische auteurs dat de politieke participatie van de jongeren uitdrukkelijker in het teken staat van spontane universele solidariteit in plaats van de meer plichtmatige particuliere solidariteit die de participatie aan de partijpolitiek doorgaans kenmerkt.

Hoe dan ook zijn de empirische tests van deze optimistische Nieuwe-Politiek-these tot nog toe vooral gebaseerd op tamelijk algemene gedecontextualiseerde

surveygegevens, die geen rekening houden met de specificiteit van het referendum-issuë, noch met de lokale context van de kiezer. Deze dubbele contextualisering was wel mogelijk voor het Antwerpse Oosterweelreferendum over de eventuele constructie van een groot viaduct dichtbij het stadscentrum. Dit is in dit verband een interessante gevalstudie, omdat de materialistische frames (mobiliteit en economische vooruitgang) van de voorstanders sterk contrasteren met de post-materialistische issue-frames van de tegenstanders (leefmilieu en inspraak). Dit betekent dat alle voorwaarden die Dalton specificeerde in zijn Nieuwe-Politiek-these hier voldaan zijn.

Hoewel we dus konden verwachten dat jongeren zich bijzonder aangetrokken voelen tot dit referendum, bleek dit globaal gesproken niet uit de opkomst en ook niet uit het stemgedrag. Dit beeld wordt echter genuanceerd wanneer we rekening houden met de geografische context van de kiezer. *In concreto* brachten we in kaart of het geplande publieke goed eventueel NIMBY-repercussies heeft voor de woonplaats van de respondent in de exitpolls. In NIMBY-contexten waar de belangen groter zijn, is de ondervertegenwoordiging van jongeren groter en zijn diezelfde jongeren minder geneigd om zich te verzetten tegen de Oosterweelverbinding. De keerzijde van de medaille is evenwel dat de ondervertegenwoordiging van de jongeren veel beperkter is in buurten waar weinig of geen directe overlast is van de geplande infrastructuurwerken. Bovendien zien we dat de jongeren in deze 'low stakes-contexten' zich duidelijk meer afzetten tegen het viaduct op de Oosterweelroute. De Nieuwe-Politiek-these is dus niet onjuist, maar is in wezen slechts een aanvulling op de Old School-levenscyclusverklaring. In de regel participeren individuen vaker naarmate ze meer 'persoonlijk' belang hebben bij een kwestie. Aangezien ouderen doorgaans meer belangen te verdedigen hebben, participeren ze meer en meer in functie van hun eigenbelang dan jongeren. Deze vaststelling geldt ook voor referenda op volksinitiatief over postmaterialistische issues. Deze logica wordt echter doorbroken wanneer weinig of geen eigenbelang speelt. In dergelijke contexten laten jongeren zich immers toch nog vaak gelden op basis van een postmaterialistische waardenrationaliteit.

We erkennen dat het een beetje aanmatigend is om een vrij genuanceerde theorie te testen op basis van één gevalstudie. We hopen dan ook dat er meer politologisch onderzoek komt waarin gelijkaardige gecontextualiseerde studies worden uitgevoerd die een rigoureuze onderscheid maken tussen 'high stakes-contexten' en 'low stakes-contexten', want we zijn ervan overtuigd dat onderzoek dat zowel oog heeft voor de issuecontext als voor de geografische context van de politieke participant tot nieuwe inzichten kan leiden. Als men meer contexten kan onderzoeken, is men ook in staat om multilevelanalyses uit te voeren die een rigoureuze controle toelaten van eventuele compositie-effecten. Voorts zijn we ons ervan bewust dat een referendum al bij al een tamelijk conventionele vorm van participatie is die eigenlijk nog sterk lijkt op algemene verkiezingen. Hoewel we ons daarom be-

wust toespitsten op een referendum op volksinitiatief, hopen we dat toekomstige studies van de Nieuwe-Politiek-these gelijkaardige gecontextualiseerde tests zullen uitvoeren voor 'nieuwere' vormen van politieke participatie zoals politiek consumtisme.

Noten

1. De auteur wil graag Geert Marrin, Tom Donaas en Didier Dierckx bedanken voor hun hulp bij de dataverzameling.
2. Dit effect wordt versterkt doordat individuen het geleidelijk aan gewoon worden om deel te nemen aan verkiezingen.
3. Omdat het viaduct geconstrueerd wordt in een buurt die gekend is als Oosterweel spreekt men over het Oosterweelreferendum.
4. Volgens de Belgische wet moet minstens 10% van het electoraat van een stad met meer dan 30.000 mensen een petitie tekenen vooraleer ze een niet bindend-lokaal referendum kunnen afdwingen. In het geval van Antwerpen betekent dit dat minstens 47.091 handtekeningen nodig waren. Dat een actiegroep erin slaagde om deze drempel te halen is op zichzelf al een uitzonderlijk gegeven. Ondanks het feit dat de Belgische wet van 1995 de mogelijkheid voorzag van een niet-bindend referendum op lokaal niveau, was het duidelijk dat de wetgever dit opvatte als een instrument dat enkel in uiterste nood zou worden aangewend.
5. Hoewel referenda in België beperkt zijn tot het lokaal niveau en enkel niet-bindend kunnen zijn, maakte het Oosterweelreferendum duidelijk dat deze wettelijke beperkingen in de praktijk erg problematisch kunnen zijn. Ten eerste oversteeg het Oosterweeldossier duidelijk het lokale niveau, omdat het in wezen relevant was voor alle automobilisten die op regelmatige basis gebruikmaken van het Antwerpse wegennet. In die zin kreeg het dan ook meer dan gewone aandacht van de nationale pers. Ten tweede kwam het niet-bindende karakter onder druk, want als een meerderheid van een stedelijke bevolking zich uitspreekt in een referendum is het uiteraard erg moeilijk voor de overheid om dit verdict naast zich neer te leggen. Feitelijk hebben verschillende leden van de regionale Vlaamse regering trouwens bevestigd dat ze de uitkomst van het niet-bindende referendum sowieso zouden respecteren.
6. Het gaat om het electoraat van het kieskantoor gelegen aan de Albert Bevernagelei 65 in het district Deurne (stembureaus 182-186).

7. Het gaat om het electoraat van het kieskantoor gelegen aan de Kruisboogstraat 49 in het district Antwerpen (stembureaus 97-100).
8. Het gaat om het electoraat van het kieskantoor gelegen aan de Bikschotelaan 134 in het district Berchem (stembureaus 144-148).
9. Onze conclusies bleken onveranderd op te gaan voor een meer beperkte categorisering van de jongste leeftijdsgroep.
10. Respondenten die zich onthielden of een ongeldige stem uitbrachten, werden geweerd uit de analyses.
11. We beschikken helaas niet over directe gegevens met betrekking tot de etniciteit van de kiezers. Die gegevens kunnen nochtans belangrijk zijn, omdat de gemiddelde leeftijd van allochtonen doorgaans lager is. Voor een heel groot aantal van de correspondenten beschikten we wel over de straat waarin ze woonden. Dit is interessant, omdat we inzage konden krijgen in de etnische compositie van de betrokken straten. Op basis van deze gegevens merkten we dat de responsgraad niet systematisch lager was in straten met een hoog aantal allochtonen. Bovendien vonden we geen significante verschillen in termen van de geaggregeerde stemkeuzes in straten met veel allochtonen.

Bibliografie

- Abramson, P.R. (2011). *Critiques and Counter-Critiques of the Postmaterialism Thesis: Thirty-four Years of Debate*. CSD Working Paper: UC Irvine.
- Ahlfeldt, G. & Maennig, W. (2012). Voting on a NIMBY Facility: Proximity Cost of an 'Iconic' Stadium. *Urban Affairs Review*, 48 (2), 205-237.
- Anderson, C. & Goodyear-Grant, E. (2010). Why Are Highly Informed Citizens Skeptical of Referenda? *Electoral Studies*, 29 (2), 227-238.
- Bjørklund, T. (2009). The Surge of Referenda and the New Politics Approach. In M. Setälä & T. Schiller (Eds.), *Referenda and Representative Democracy. Responsiveness, Accountability and Deliberation* (pp. 117-135). Oxon: Routledge.
- Blake, D.E. (2001). Contextual Effects on Environmental Attitudes and Behavior. *Environment and Behavior*, 33 (5), 708-725.
- Bornstein, N. & Thalmann, Ph. (2008). "I Pay Enough Taxes Already!" Applying Economic Voting Models to Environmental Referendums. *Social Science Quarterly*, 89 (5), 1336-1355.
- Brambor, T., Clark, W.R. & Golder, M. (2005). Understanding Interaction Models: Improving Empirical Analyses. *Political Analysis*, 14 (1), 63-82.

- Brown, S.D., Docherty, D., Henderson, A., Kay, B. & Ellis-Hale K. (2006). Exit Polling in Canada: An Experiment. *Canadian Journal of Political Science*, 39 (4), 913-933.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. & Stokes, D.E. (1960). *The American Voter*. New York: John Wiley and Sons.
- Carmines, E.G. & Wagner, M.W. (2006). Political Issues and Party Alignments: Assessing the Issue Evolution Perspective. *Annual Review of Political Science*, 9, 67-81.
- Chong, D., Citrin, J. & Conley, P. (2001). When Self-Interest Matters. *Political Psychology*, 22 (3), 541-570.
- Clarke, H.D., Dutt, N. & Rapkin, J. (1997). Conversations in Context: The (Mis)Measurement of Value Change in Advanced Industrial Societies. *Political Behavior*, 19 (1), 19-39.
- Dalton, R.J. (2002). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Chatham: Chatham House Publishers.
- Dalton, R.J. (2008). *The Good Citizen. How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. Washington, D.C.: CQPress.
- Dalton, R.J., Scarrow, S.E. & Cain, B.E. (2004). Advanced Democracies and the New Politics. *Journal of Democracy*, 15 (1), 124-138.
- Dalton, R.J. & Wattenberg, M.P. (2002). Partisan Change and the Democratic Process. In R.J. Dalton & M.P. Wattenberg (Eds.), *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies* (pp. 261-285). Oxford: Oxford University Press.
- Dejaeghere, Y. & Hooghe, M. (2009). Brief Report: Citizenship Concepts among Adolescents. Evidence from a Survey among Belgian 16-year olds. *Journal of Adolescence*, 32 (3), 723-732.
- Delli Carpini, M. & Keeter, S. (1989). *What Americans Know about Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.
- de Vreese, C. & Semetko, H.A. (2004). *Political Campaigning in Referenda. Framing the Referendum Issue*. London: Routledge.
- Donovan, T. & Karp, J.A. (2006). Popular Support for Direct Democracy. *Party Politics*, 12 (5), 671-688.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12 (2), 219-245.
- Fowler, J.H. & Kam, C.D. (2007). Beyond the Self: Social Identity, Altruism, and Political Participation. *The Journal of Politics*, 69 (3), 813-827.
- Holbrook, A.L. & Krosnick, J.A. (2010). Social Desirability Bias in Voter Turnout Reports. Tests Using the Item Count Technique. *Public Opinion Quarterly*, 74 (1), 37-67.
- Huckfeldt, R. (2009). Citizenship in Democratic Politics. Density Dependence and the Micro-Macro Divide. In M.I. Lichbach & A.S. Zuckerman (Eds.), *Comparative Politics. Rationality, Culture, and Structure* (pp. 291-313). Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.

- Inglehart, R. (1999). Postmodernization Erodes Respect for Authority, but Increases Support for Democracy. In P. Norris (Ed.) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance* (pp. 236-256). Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, R. & Welzel, Ch. (2005). *Modernization, Culture Change, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kinsey, B.S., Bartling, H., Peterson, A.F. & Baybeck, B.P. (2010). Location of Public Goods and the Calculus of Voting: The Seattle Monorail Referendum. *Social Science Quarterly*, 91 (3), 741-761.
- Kraft, M.E. & Clary, B.B. (1991). Citizen Participation and the NIMBY Syndrome: Public Response to Radioactive Waste Disposal. *Western Political Quarterly*, 44 (2), 299-328.
- Macedo, S. et al. (2005). *Democracy at Risk: How Political Choices Undermine Citizen Participation, and What We Can Do about it*. Washington, DC: Brookings Institution.
- Marien, S., Hooghe, M. & Quintelier, E. (2010). Unconventional Participation and the Problem of Inequality: A Comparative Analysis. In E. Amnå (Ed.) *New Forms of Citizen Participation. Normative Implications* (pp. 131-144). Baden-Baden: Nomos.
- Marrin, G. (2010). *De Lange Wapper Terug Naar Af. Feiten, Meningen en Bedenkingen bij de Volksraadpleging over de Oosterweelverbinding*. Masterproef Politieke Communicatie, Universiteit Antwerpen.
- Meier, S. (2006). A Survey of Economic Theories and Field Evidence on Pro-Social Behavior. *Working Papers Federal Reserve Bank of Boston*, 6 (6), 1-41.
- Neijens, P. & Praag, Ph. van (2006). The Dynamics of Opinion Formation in Local Popular Referenda: Why the Dutch Always Say No. *International Journal of Public Opinion Research*, 18 (4), 445-462.
- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Renewal of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rosenstone, S.J. & Hansen J.M. (2003). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Longman.
- Setälä, M. (2006). On the Problems of Responsibility and Accountability in Referenda. *European Journal of Political Research*, 45 (4), 699-721.
- Sörbom, A. (2010). It Is Merely Changing. An Analysis of the Concept of Individualization in Relation to Contemporary Political Participation. In E. Amnå (Ed.) *New Forms of Citizen Participation. Normative Implications* (pp. 115-130). Baden-Baden: Nomos.
- Teixeira, R.A. (1992). *The Disappearing American Voter*. Washington, DC: Brookings Institution.
- Thijssen, P. (2012). From Mechanical to Organic Solidarity, and Back. With Honneth beyond Durkheim. *European Journal of Social Theory*, 15 (4), 454-470.
- Van Grootel, S. (2012). *De Verandering van Beleidsbeelden in het Oosterweeldossier*. Masterproef Vergelijkende en Europese Politiek, Universiteit Antwerpen.

- Velaers, J. (2002). Het Referendum en de Volksraadpleging in Grondwettelijk Perspectief. In B. Hubeau & M. Elst (Eds.) *Democratie in Ademnood? Over Legitimiteit, Legitimatie en Verfijning van de Democratie* (pp. 271-292). Brugge: die Keure.
- Verba, S., Schlozman, K. & Brady, H.E. (1995). *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wattenberg, M.P. (2002). *Where Have All the Voters Gone?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wattenberg, M.P. (2008). *Is Voting for Young People?* New York: Pearson. Longman.
- Zittel, T. & Fuchs, D. (Eds.) (2007). *Participatory Democracy and Political Participation. Can Participatory Engineering Bring Citizens Back in?* London: Routledge.
- Zukin, C., Keeter, S., Andolina, M., Jenkins, K. & Delli Carpini, M.X. (2006). *A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen*. New York: Oxford University Press.